

МІФАЛАГІЧНЫЯ ЭЛЕМЕНТЫ Ё СЮЖЭТАХ АПОВЕСЦЕЙ М. АДАМЧЫКА

Міфалагічныя веды народа з'яўляюцца адной з найбольш архаічных частак духоўнай спадчыны, якая вызначае непаўторнае аблічча этнасу. Шматлікія ўяўленні беларусаў аб пабудове мікра- і макракосмасу і адпаведныя абрадавыя дзеянні, скіраваныя на падтрыманне стабільнасці светабудовы, з цягам часу страцілі сваю цэласнасць. Яны захаваліся ў свядомасці нашчадкаў нейкімі фрагментарнымі ведамі аб рытуальных забаронах, перасцярогах, прымеркаваных да пэўных свят, і асобных дзеяннях, пазбаўленых сакральнага сэнсу.

Разнастайныя народныя погляды на касмічны рух часу, а таксама веды пра прадстаўнікоў ніжэйшай міфалогіі, з'яўляючыся часткай культурнай спадчыны народа, трапляюць у мастацкія тэксты, у тым ліку і тыя, жанр якіх не патрабуе наяўнасці падобных элементаў.

У аповесці М. Адамчыка «Каханка Д'ябла, або Карона Вітаўта Вялікага» свабодная плынь авантурна-прыгодніцкага часу перарываецца ўключэннямі элементаў псеўдагістарычных згадак, устаўных навел, сноў, пераказаў чутак пра надзвычайныя падзеі, што адбыліся у гэтым месцы раней, а таксама момантамі панавання міфалагічнага часу, які ў большасці выпадкаў звязаны з асобай галоўнай гераіні аповесці варажбіткі Магдалены.

Фальклорны час знаходзіцца ў спецыфічных умовах, вылучаючыся на фоне часу сацыяльнага і індывідуальнага існавання чалавека сваёй «сакралізацыяй, сканцэнтраванасцю, абавязковай суаднесенасцю з прыродна-касімічнымі фактарамі» [3, 740]. Найбольш яўна дадзеная катэгорыя праяўляецца ў творы праз здзяйсненне магічных дзеянняў гераіняй, з выкарыстаннем адпаведнай атрыбутыкі (часцей лютэрка і свечак).

Міфалагічныя элементы прысутнічаюць у сюжэце на розных этапах яго развіцця: варажба Магдалены падказвае ёй, што брат знаходзіцца ў іншым свеце, хоць і не дае дакладных ведаў пра месца знаходжання яго цела, а дамова з Кадуком часова прыносіць жанчыне каханне таго, хто ёй падабаецца. Блізкія стасункі з нячыстай сілай абарочваюцца няшчасцем для герояў: Кадуку прыносяць гвалтоўную смерць, гіне з-за адшуканага скарба пісьменнік Юр, варажба Магдалены, з дапамогай якой яна пазбаўляе ворагаў жыцця ў фінале твора, забівае і саму гераіню.

Вельмі распаўсюджаны ў фальклоры матыў пошуку зачараваных скарбаў робіцца ў аповесці сюжэтаўтваральным. У творы такім скарбам з'яўляецца карона Вітаўта Вялікага. Гэтая легендарная гістарычная каштоўнасць, мае пэўныя магічныя асаблівасці. Выпадковы чалавек не можа завалодаць скарбам: «*Каб яна далася ў рукі, трэба мець на яе правы*», «*яна сама абярэ таго, хто варты яе*» [1, 78]. Каштоўнасць павінна вылежаць пэўны тэрмін у зямлі, пакуль не знікнуць накладзеныя на яе чары: не знайшоўшы вартага чалавека, «карона зноў на стагоддзі знікне ў зямлі, да

наступнага адраджэння» [1, 78]. Ідэя, што скарбы вартуе нячыстая сіла, у творы падмацоўваецца ўзгадваннем Д'ябла, які нібыта выкраў карону ў Вітаўта і зараз уладарыць над ёй.

Пошук зачараванай кароны Вітаўта Вялікага вызначае паводзіны практычна ўсіх персанажаў аповесці, для якіх каштоўнасць з'яўляецца сродкам атрымаць грошы (Царык, Кадук), адрадзіць былую веліч радзімы (Эдвард), ажыццявіць свае інтарэсы (Ліда, Дамінік), адпомсціць забойцам брата (Магда). Нягледзячы на тое, што персанажы твора вельмі актыўна дзейнічаюць, спрабуючы адшукаць скарб, падзеі аповесці вызначаюцца не імі, а міфічнай сілай, якая ахоўвае карону ад людзей.

Міфалагічныя элементы ў творы цесна знітаваны з містычнымі, сярод апошніх звышнатуральныя ўласцівасці некаторых герояў (Магдалены, Кадука), а таксама нестабільнасць прасторава-часовага кантывуума, якую заўважае гераіня, якая *«правалілася ў сон, але на мяжы свядомасці і цемры сну адчула, як захістаўся пакой, і здалося, што катэдж нібыта паварочваецца вакол нябачнай восі і месячнае святло сыходзіць з яе заплюшчаных навек»* [1, 59]. Спецыфічны занятак Магдалены, які цесна звязаны з варажбой і нячысцікамі а праз гэта з міфічным светам, вымагае непазбежнага звяроту да міфалогіі.

З іншасветам непасрэдна судачыняецца не толькі галоўная гераіня, але і практычна ўсе, хто дзейнічае ў творы. Сярод іх другарадны персанаж з сімвалічным прозвішчам Кадук. З дэманічным цёзкай яго яднае нечакана хуткая і істотная зменлівасць знешняга вобліку, здольнасць караць грэшных людзей і паўнамоцтва здзяйсняць дамовы ад імя Д'ябла. Іншая дзеючая асоба, пісьменнік Юр, расказвае Магдзе гісторыю выпадковага ўзаемадачынення з адной са шматлікіх служак чорта – Марай, якая прыняла воблік сямнаццацігадовай дзяўчыны, пасля змяняла яго на разнастайныя звярыныя абліччы, чалавечы воблік без скуры, а ў выніку абярнулася варонай і паляцела.

Прыгажуня Ліда пераказвае гісторыю сваіх стасункаў з Д'яблам, які з'явіўся да яе на вяселле і ад якога яна цудам уратавалася дзякуючы пільнаму кантрабасісту, які ў час заўважыў капаты ў танцора і падмовіў аркестр зайграць «Святы Божа, Уладар Сусвету». Пасля такога здарэння Ліда засцерагаецца малазнаёмых мужчын апоўначы і апоўдні, на што згаданы Анатоль Юр гаворыць, што Д'яблу *«без розніцы, ноч ці дзень, абы дванаццаць гадзін»* [1, 73]. Гэта заўвага цалкам адпавядае міфапэтычным уяўленнямі, згодна з якімі, час – неаднародная з'ява паводле сваёй аксіялагічнай значнасці. Найбольш істотныя ў яго ацэнцы межы – дванаццаць гадзін дня і ночы, якія лічацца небяспечнымі ці нават з'яўляюцца *«ўвогуле не часам, а мяжой, прапушчальнай для тагасветнага часу (бясчасся), які належыць да вобласці смерці»* [4, 450]. Не выпадкова шмат падзей аповесці адбываюцца менавіта ў гэты неспрыяльны для чалавека перыяд.

Зазначым, што пераход да міфалагічнага часу адбываецца зняцку і ненадоўга, але моманты яго панавання адыгрываюць важную ролю ў сюжэце твора. Характэрная для авантурнага хранатопу тэхнічная сувязь прасторы і

часу дазваляе свабодна кампанаваць падзеі аповесці. Арганічнае суіснаванне розных форм часу ў творы падмацоўваецца суб'ектыўнасцю ўспрымання рэчаіснасці гераіняй, для якой не існуе *«розніцы паміж сном і рэальнасцю: і тое, і гэта існуе як успамін»* [1, 58]. У канцы аповесці ўзнаўляецца парушаная намаганнямі скарбашукальнікаў раўнавага, карона зноў знікае на няпэўны тэрмін і усё вяртаецца да пачатковага стану.

Такім чынам, выкарыстання ў творы рэшткі міфапаэтычных уяўленняў выконваюць важную функцыю – яны выступаюць сюжэтаўтваральным матывам, абумоўліваюць некаторыя перыпетыі сюжэту, надаюць падзеям займальнасці. Апеляцыя да міфалогіі стварае спецыфічны каларыт, які засланне нават экзатычнасць пейзажу, на фоне якога адбываецца дзеянне.

Значна меншая роля адводзіцца міфалагічнай сімволіцы ў аповесці *«Забойства на Каляды»*. Твор арганізаваны згодна з канонамі авантурнага часу, з характэрнай выпадковай адначасовасцю і розначасовасцю падзей. У аснове канфлікту, які з'яўляецца прычынай жорсткага дваінога забойства, ляжыць прынцыповая нязгода студэнтаў у пытаннях адносін да міфалагічнай спадчыны.

Вялікае месца ў сюжэце аповесці адводзіцца выпадковасцям, згодна з якімі адбываюцца пэўныя падзеі. Так, алебарда робіцца прыладай забойства з прычыны таго, што аказваецца ў патрэбным месцы ў пэўны час, бо яе бярэ з сабой *«невядома нашто, неяк аўтаматычна»* [1, 227] Казімір Кушаль, які будзе наступнай ахвярай. У другім выпадку забойца *«дзеінічае не разважаючы, імгненна з'яўляецца думка выкарыстаць выпадковую сустрэчу»* [1, 251], што таксама на пэўны час блытае следства. Такая вялікая ўвага да ролі выпадку з'яўляецца адной з прыкмет авантурнага часу. Нават час здзяйснення злачынства не выбіраецца свядома, а з'яўляецца вынікам празмерна жорсткай рэакцыі на чужыя перакананні.

Нягледзячы на тое, што ў аповесці падрабязна выкладаюцца погляды на міфалогію і яе ролю ў аднаўленні нацыянальнай свядомасці беларусаў, святочная атрыбутыка ў тэксце з'яўляецца толькі дэкарацыяй, на фоне якой разгортваецца дэтэктыўная гісторыя. Удзельнікі трагедыі пераапрацоўваюць калядныя строі, але свята не адзначаецца з прычыны смерці аднаго з удзельнікаў. Алебарда, якая з'яўляецца часткай рытуальнага ўбрання, служыць зброяй для здзяйснення злачынства. Само забойства адбываецца на Каляды, што адзначаецца і ў назве твора.

Такім чынам, высакароднае жаданне студэнтаў адрадіць нацыянальныя традыцыі, пра што яны так дбаюць, уяўляецца толькі гульнёй, бо іх дзеянні выконваюцца механічна і пазбаўлены абавязковай для любога народнага абрада сакралізацыі.

Нягледзячы на тое, што міфалагічная карціна свету не прыстасоўваецца да сучасных рэалій жыцця ў непарушным выглядзе, рэшткі яе працягваюць сваё існаванне, займаючы пэўнае месца ва ўнутраным свеце сучаснікаў, пра што сведчыць не толькі абавязковае выкананне пэўных рытуалаў і святочных правіл у паўсядзённым жыцці, але таксама ўжыванне міфалагічных элементаў на розных узроўнях мастацкіх тэкстаў.

ЛІТАРАТУРА

1. *Адамчык, М. В.* Карона / М. В. Адамчык. – Мінск, 2008.
2. Беларускі фальклор: энцыклапед.: у 2 т. Т. 1: Акапэла – Куцця / рэдкал.: Г. П. Пашкоў [і інш.]. – Мінск, 2005.
3. Беларускі фальклор: энцыклапед.: у 2 т. Т. 2: Лабараторыя традыцыйнага мастацтва – «Яшчур»/ рэдкал.: Г. П. Пашкоў [і інш.]. – Мінск, 2006.
4. Славянские древности: этнолингв. словарь: в 5-ти томах / под ред. Н. И. Толстого. Т. 1: А–Г. – М., 1995.